Висновок. Отже, запровадивши запропоновані нами шляхи вдосконалення нормативно-правової бази щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можна збільшити ефективність розслідування злочинів, де предметом посягання є мобільний телефон, зменшити навантаження на спеціальні підрозділи, які займаються проведенням таких заходів, і відповідно зменшити державні затрати.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88 в редакції від 16.08.2015 р., № 4651-VI.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012.

3. Об «особых методах расследования» тяжких преступлений, в том числе террористических актов : Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи; Рекомендації, Міжнародний документ від 20.04.2005 p. N Rec (2005) 10.

4. Strafprozeßordnung (StPO): Ausfertigungsdatum 12.09.1950 "Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. IS. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 14 Nummer 7 des Gesetzes vom 20. Oktober 2015 (BGBl. I S. 1722) geändert worden ist".

5. Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина: Науково-практичний коментар: Потсдам / Берлін, 2012.

УДК 343.131

СИЗА Н.П.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСНІ ОЗНАКИ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено визначенню поняття правосуддя та його сутнісних ознак у кримінальному процесі. На основі аналізу наукових досліджень зроблено висновок, що правосуддям у кримінальному процесі є правозастосовна діяльність суду, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі з дотриманням засад кримінального провадження, спрямована на вирішення обвинувачення по суті й ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

Ключові слова: *поняття правосуддя, сутнісні ознаки правосуддя, кримінальний процес, правозастосовна діяльність суду, процесуальна форма, засади кримінального провадження.*

Статья посвящена определению понятия правосудия и его сущностных признаков в уголовном процессе. На основании анализа научных исследований сделан вывод, что правосудием в уголовном процессе является правоприменительная деятельность суда, осуществляемая в установленной законом процессуальной форме с соблюдением принципов уголовного судопроизводства, направленная на решение обвинения по сути и вынесение законного, обоснованного и справедливого судебного решения.

Ключевые слова: *понятие правосудия, сущностные признаки правосудия, уголовный процесс, правоприменительная деятельность суда, процессуальная форма, принципы уголовного судопроизводства.*

The article is devoted to the definition of the concept of justice and its essential features in criminal procedure. Based on a review of scientific studies concluded, that justice in the criminal procedure is Court enforcement activities, carried in the statutory procedural form in compliance with principles of criminal justice, aimed at addressing the accusations in effect and the imposition of legitimate, reasonable and fair judicial decision.

Key words: *concept of justice, essential features of justice, criminal procedure, Court enforcement activities, procedural form, principles of criminal justice.*

© СИЗА Н.П. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Вступ. Конституцією України проголошено здійснення правосуддя в Україні виняткова судами (ч. 1 ст. 124). Зазначене положення конкретизується стосовно сфери кримінального процесу в статті 30 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), яка передбачає здійснення правосуддя у кримінальному провадженні лише судом згідно із правилами, передбаченими КПК, та містить заборону відмови у здійсненні правосуддя. Зважаючи на фундаментальність цих положень для кримінально-процесуальної діяльності та відсутність нормативного визначення поняття правосуддя, існує необхідність його доктринального дослідження.

Варто відзначити, що вагомий внесок у розробку питань поняття правосуддя зроблений такими вченими, як А.С. Альперт, А.М. Бернюков, В.С. Бігун, В.Д. Бринцев, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, Х.А. Джавадов, В.М. Коваль, В.О. Лазарєва, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, В.Т. Маляренко, Л.П. Нестерчук, М.А. Погорецький, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, М.Є. Савенко, В.С. Смородинський, О.В. Стовба, Є.А. Таликін, О.С. Ткачук, С.М. Тимченко, О.Г. Шило, М.І. Шевчук та інші.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу наукових досліджень сформулювати визначення поняття правосуддя та його сутнісних ознак у кримінальному процесі.

Результати дослідження. Термін «правосуддя» має міжгалузевий характер і застосовується для всіх видів судочинства. Так, у Юридичній енциклопедії правосуддя визначається як «правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави» [1, с. 50].

На правозастосовному характері діяльності суду акцентують увагу також і інші вчені, зазначаючи у визначенні поняття правосуддя про «застосування судом норм відповідного матеріального закону» [2, с. 25], «застосування на підставі закону і відповідно до правосвідомості покарання» [3, с. 4], «реалізацію норм права» [4, с. 4], у зв'язку з чим необхідно з'ясувати зміст правозастосування як однієї з форм реалізації права.

У теорії права процес правозастосування визначається як діяльність, що реалізується у певній послідовності дій, які отримали назву «стадії правозастосування», таких як 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) підбір та аналіз правових норм як юридичної основи справи; 3) вирішення юридичної справи та оформлення прийнятого рішення [5, с. 454]. Зазначені елементи присутні в діяльності суду зі здійснення правосуддя, що дає підстави для ототожнення змісту правозастосовної функції (у вузькому значенні) із правосуддям [6, с. 399].

Окрім того, у юридичній літературі стверджується і про виконання судом правотворчої (нормотворчої) функції, оскільки, «здійснюючи правосуддя, суди загальної юрисдикції реалізують норми права і своєю діяльністю сприяють створенню норм права» [6, с. 400].

Проте більш прийнятною є позиція вчених, які заперечують здійснення судом правотворчої (нормотворчої) функції. Так, О.С. Ткачук зазначає, що «суди, розглядаючи справи, лише аналізують конкретні життєві обставини, відшуковуючи норму права, яка може бути до них застосована, та, вживаючи її, вказують, яким чином необхідно діяти в конкретній ситуації персоніфікованим особам» [7, с. 94]. Є.А. Таликін вказує, що «функцію правотворчості суду важко вкласти в поняття «правосуддя», адже безпосередньо на захист прав, свобод та законних інтересів вона не спрямована» [8, с. 167].

Погоджуючись із зазначеною аргументацією, варто також взяти до уваги теоретичні положення про те, що «метою правотворчості є створення єдиної, внутрішньо узгодженої системи норм, яка регулює різноманітні за змістом суспільні відносини» [5, с. 355], а за допомогою правозастосовної діяльності «здійснюються завдання щодо організації виконання приписів правових норм та забезпечення реакції з боку державних органів за порушення приписів норм права» [5, с. 453]. У зв'язку із цим можна дійти висновку, що правосуддя є правозастосовною, але не правотворчою діяльністю суду.

Предметно зміст діяльності суду зі здійснення правосуддя розкриває С.М. Тимченко, зазначаючи, що вона «проходить у визначених законом процесуальних формах у судових засіданнях за участю сторін та інших учасників процесу і полягає у встановленні фактичних обставин справи та з'ясуванні істини у розглянутій справі шляхом дослідження доказів, що закінчується ухваленням рішення у справі із застосуванням норм відповідного матеріального закону» [2, с. 25]. Можна відзначити, що загалом в цьому визначенні мова йде про правозастосування, здійснюване судом у визначеній законом процесуальній формі. При цьому вказується предмет, зміст, мета та засоби діяльності суду.

Враховуючи предмет кримінально-правового регулювання, завдання та призначення кримінально-процесуальної діяльності, можна визначити такі етапи правозастосування, що здійснюється судом у кримінальному провадженні, як встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження; кримінально-правова кваліфікація діяння; ухвалення та оформлення судового рішення.

У характеристиці діяльності зі здійснення правосуддя зазначають також, що це – найвища юрисдикційна діяльність компетентних державних органів, які розглядають спори [9, с. 50].

Конституційний Суд України висловив позицію, що «відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом роз-

гляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [10].

Багатьма науковцями у визначенні поняття правосуддя також наголошується, що ця діяльність здійснюється судом «в особливій правовій формі» [3, с. 4], «в особливій, встановленій законом, процесуальній формі» [11, с. 9], «у строго визначеній процесуальній формі» [12, с. 281; 13, с. 373].

Водночас процесуальна форма повинна бути гарантією прав особи і правосуддя, на що слушно звертали увагу окремі вчені під час формулювання поняття правосуддя.

Так, Ю.М. Грошевий зазначав, що «правосуддя передбачає законодавче регулювання всього порядку діяльності суду шляхом встановлення процесуальної процедури, що гарантує права і свободи особи, законність і справедливість рішень суду» [14, с. 688].

М.Є. Савенко висловив думку, що «правосуддям у кримінальному судочинстві є лише така діяльність суду, процесуальна форма якої забезпечує обов'язкову участь зацікавлених учасників процесу у судових засіданнях, наділених необхідними процесуальними гарантіями, що дають можливість правильного вирішення справи по суті…» [12, с. 281].

Конституційний Суд України у Рішенні № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) сформулював визначальне положення щодо характеристики правосуддя: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах» (абзац 6 пункту 9) [15].

Така позиція поділяється і розвивається науковцями під час дослідження поняття правосуддя.

Так, В.С. Бігун стверджує, що «зазначені правові положення дають підстави стверджувати про наявність формальних і змістовних сутнісних ознак правосуддя. Формальною ознакою правосуддя є його здійснення у формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості та забезпечення ефективного поновлення у правах. Якщо перше акцентує увагу на правосудді як процесі, здійснюваному судами, то друге – на результаті, яким воно може визначатися як мета» [16, с. 38–39].

Б.В. Малишев також зазначає, що «правосуддям є лише та діяльність суду з вирішення спору, яка відповідає не тільки вимогам закону, а й вимогам справедливості, рівності, свободи та гуманізму» [17, с. 28].

На змістовних характеристиках правосуддя акцентує увагу Є.А. Таликін: «Правосуддя невід'ємно пов'язане з утвердженням права, покликане визначати не просто діяльність суду, але й діяльність «правого» суду, поєднуючи ознаки, що вказують на необхідний рівень судової діяльності, такі як справедливість, ефективність, своєчасність, доступність та інші риси, що пов'язуються у суспільстві з уявленнями про ідеальний суд» [8, с. 166].

У юридичній літературі у характеристиці діяльності зі здійснення правосуддя також зазначається, що правосуддя здійснюється судом на демократичних засадах [3, с. 4], «з дотриманням принципу змагальності та інших принципів кримінального судочинства» [12, с. 281; 13, с. 373], «на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму» [17, с. 304].

З огляду на основоположну роль принципів (засад) судочинства варто погодитись, що дотримання судом у своїй діяльності засад кримінального провадження є суттєвою ознакою під час визначення поняття правосуддя у кримінальному процесі.

У наукових джерелах поняття правосуддя пов'язують також із діяльністю щодо вирішення спорів (конфліктів) у суспільстві [8, с. 168], справедливим і неупередженим вирішенням судами конфліктів [4, с. 4]; розглядають як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту [18, с. 52].

М.А. Погорецький обґрунтовано визначає «вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі» метою кримінального процесу [19, с. 167]. Оскільки здійснення правосуддя у кримінальному провадженні спрямоване на досягнення мети кримінального процесу, то можна погодитися, що правосуддя є засобом вирішення кримінально-правового конфлікту.

Особливістю терміну правосуддя є взаємопов'язаність його формальних і змістовних сутнісних ознак, які дають підстави розглядати його водночас і як діяльність, і як мету.

Так, О.С. Ткачук вважає, що «правосуддя може розглядатися і як мета (у цьому разі зміст правосуддя пов'язується з поняттям справедливості), і як сама діяльність для досягнення цієї мети» [7, с. 83].

Х.А. Джавадов також стверджує, що «правосуддя – це належна діяльність і необхідний її результат, який відповідає цінностям, що існують у суспільстві» [20, с. 180]. Розділення процесу і результату здійснення правосуддя, на його думку, має штучний характер, а понятійне виокремлення статичних моментів (судових рішень) із загального контексту процесуальної діяльності є невиправданим [20, с. 179].

Погоджуючись загалом із зазначеною позицією вчених, необхідно зауважити, що правосуддя у формальному розумінні, як і будь-яка інша діяльність, має свою мету.

У наукових джерелах висловлені різні погляди щодо мети правосуддя та мети судової діяльності загалом. Так, метою правосуддя як правозастосовної діяльності визначають «охорону прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави»

[1, с. 50]. Проте таке трактування мети правосуддя є досить широким, оскільки охорона прав та свобод здійснюється не тільки судом, а й іншими державними органами, тому потребує конкретизації відповідно до предмета діяльності суду.

Метою судової діяльності у суспільстві та державі цілком обґрунтовано вважають судовий захист [21, с. 239]. Водночас судовий захист визначають і як діяльність, і як результат діяльності [21, с. 239; 22, с. 19], а правосуддя розглядають як форму його реалізації [22, с. 21–22].

Беззаперечно, правосуддя як судова діяльність спрямоване на захист прав, свобод та законних інтересів осіб. Проте мета правосуддя у кримінальному процесі має особливий зміст, враховуючи специфіку галузевого предмету регулювання.

У науці кримінального процесу зміст діяльності суду зі здійснення правосуддя традиційно пов'язували із розглядом та вирішенням кримінальних справ [3, с. 4; 11, с. 9; 12, с. 281].

З огляду на ідеологію та термінологію нового КПК І.В. Гловюк вважає за необхідне відмовитися від термінологічного звороту «вирішення кримінальної справи» [21, с. 480–482]. На основі аналізу наявних позицій та положень чинного КПК вчена робить висновок, що «правосуддям є така процесуальна діяльність, кінцевим рішенням якої є вирішення питання по суті висунутого обвинувачення/підозри, твердження про вчинення особою іншого суспільно-небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [21, с. 483–485].

На нашу думку, вирішення обвинувачення по суті можна розглядати як мету правосуддя у кримінальному процесі в матеріальному значенні. У процесуальному (формальному) значенні метою правосуддя є ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

На основі викладеного можна дійти таких висновків: правосуддя у кримінальному процесі – це правозастосовна діяльність суду, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі з дотриманням засад кримінального провадження, спрямована на вирішення обвинувачення по суті й ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

Сутнісними ознаками правосуддя у кримінальному процесі є 1) здійснення правосуддя лише судом; 2) правозастосовний характер діяльності суду, яка передбачає встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження; кримінально-правову кваліфікацію діяння; ухвалення та оформлення судового рішення; 3) здійснення правосуддя у встановленій законом процесуальній формі, яка передбачає проведення судового засідання з дотриманням засад кримінального провадження; 4) правосуддя є засобом вирішення кримінально-правового конфлікту; 5) правосуддя є формою реалізації судового захисту в кримінальному процесі; 6) метою правосуддя є ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення, що вирішує обвинувачення по суті.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1998– . – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.

2. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / С.М. Тимченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

3. Альперт С.А. Субъекты уголовного процесса / С.А. Альперт. – Х. : Нац. юрид. акад. им. Ярослава Мудрого. – 1997. – 60 с.

4. Коваль В.М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10 / В.М. Коваль. – Одеса, 2004. – 20 с.

5. Теорія держави і права. Академічний курс : Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

6. Нестерчук Л.П. Система функцій, що здійснюють суди загальної юрисдикції України / Л.П. Нестерчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 396-402.

7. Ткачук О.С. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства / О.С. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 3(30). – С. 77–96.

8. Таликін Є.А. Зміст поняття «правосуддя» у контексті функцій господарського суду / Є.А. Таликін // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4 (40). – С. 164–169.

9. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.

10. Ухвала Конституційного Суду України № 44-з від 14 жовтня 1997 року про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/44-z.pdf

11. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства / Ю. Грошевий // Право України. – 2009. – № 2. – С. 4–10.

12. Савенко М.Є. Процесуальні функції суду у кримінальному судочинстві на стадіях досудового слідства та судового розгляду / М.Є. Савенко // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2(18). – С. 279–284.

13. Шевчук М.І. Функції суду в сучасному кримінальному провадженні України / М.І. Шевчук // Вісник Львівського університету. – 2014. – № 59. – С. 370–378.
14. Грошевий Ю.М. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Ю.М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3 (33/34). – С. 686–698.
15. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03
16. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, В.С. Смородинський, О.В. Стовба / (Відп. ред. В.С. Бігун). – К., 2009. – 316 с.
17. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії / Б.В. Малишев. – К. : Праксіс, 2008. – 344 с.
18. Лазарева В.А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу : монография / В.А. Лазарева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.
19. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
20. Джавадов Х.А. Некоторые вопросы определения содержания понятия «правосудие» в контексте характеристики судебной деятельности / Х.А. Джавадов // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 178–182.
21. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І.В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.
22. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захисту досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О.Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.

УДК 343.98

ТОМИН С.В.

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті розкриваються основні підходи до розуміння поняття та класифікації науково-технічних пристроїв, тактичних прийомів та методичних рекомендацій профілактичного характеру, які розробляються криміналістичною наукою. Автор вказує на необхідність використання криміналістичних засобів попередження правопорушень не лише у кримінальній процесуальній діяльності, а й за її межами. У висновках вказуються основні цілі використання таких засобів.

Ключові слова: *попередження, профілактика, припинення правопорушень, криміналістичні засоби, науково-технічні пристрої, тактичні прийоми, методичні рекомендації.*

В статье раскрываются основные подходы к пониманию понятия и классификации научно-технических устройств, тактических приемов и методических рекомендаций профилактического характера, разрабатывающихся криминалистической наукой. Автор отмечает необходимость использования криминалистических средств предупреждения правонарушений не только в уголовной процессуальной деятельности, но и за ее пределами. В выводах указываются основные цели использования таких средств.

Ключевые слова: *предупреждение, профилактика, пресечение правонарушений, криминалистические средства, научно-технические устройства, тактические приемы, методические рекомендации.*

© ТОМИН С.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики (Івано-Франківський юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія»)